

SEBASTIAN TABOŁ
Uniwersytet Wrocławski

Komentarz do tekstu Františka Drtiny
Zasady wychowania według Locke'a w dwusetną
rocznicę jego śmierci (28 października 1704)

František Drtina to czeski filozof wychowania, osoba o bogatym dorobku naukowym, uczony, który habilitował się z filozofii i pedagogiki. Jego prace, zwłaszcza te poświęcone reformie szkolnictwa, mogą okazać się inspirujące dla tych, którzy w najbliższej przyszłości zapragną znów zmienić system kształcenia w Polsce. W tym krótkim opisie pragnę przybliżyć najwybitniejszego, moim zdaniem, czeskiego filozofa wychowania okresu I republiki Františka Drtinę.

Wpływ na filozofię Drtiny mieli także Durdík, Lindner oraz Hostinský. Jednak największy wpływ wywarł Masaryk, z którym zetknął się na trzecim roku studiów, gdy zaczął uczestniczyć w seminariach organizowanych przez przyszłego prezydenta Czechosłowacji. W późniejszym czasie połączy ich dożygonna przyjaźń oraz działalność polityczna. Zainteresowania filozoficzne Drtiny koncentrują się wokół twórczości Platona, Epikteta, Marka Aureliusza, św. Augustyna, Pascala, Rousseau oraz Tołstoja. Były to zainteresowania bliskie sercu Drtiny. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Karola w Pradze Drtina w latach 1885–1886 postanowił kontynuować swoją edukację na Uniwersytecie Berlińskim. Podczas studiów uczęszczał na wykłady filozofa Eduarda Zellera i Friedricha Paulsena, które także przyczyniły się do głębokich przemyśleń filozoficznych. Wykłady prowadzone przez Zellera były poświęcone historii filozofii starożytnej, natomiast Paulsen wywarł wrażenie na młodym naukowcu swoim panteizmem i pod wpływem jego poglądów Drtina później ukształtował swoją filozofię wychowania. Innym uczonym, który wywarł duże wrażenie na Drtinie, to Francuz Émile Boutroux. Jednakże to pod wpływem myśli Masaryka Drtina ukształtował swój humanizm, a w późniejszym czasie stał się jego wiernym przyjacielem. To właśnie zachęta Masaryka spowodowała, że

Drтина udał się na studia do Berlina w 1885 roku. Po powrocie w 1886 roku objął stanowisko suplentury, czyli zastępstwo profesora w gimnazjum w Pradze¹.

Drтина wiele podróżował i przebywał na wielu uniwersytetach zachodniej Europy. Studiował w Zurychu, gdzie miał możliwość uczestniczyć w seminariach prowadzonych przez Renana i Picaveta. Przebywał także w Paryżu, gdzie dogłębnie poznawał organizację szkolnictwa francuskiego. W 1889 roku obronił doktorat z filozofii. Przebywając w Paryżu, zgromadził materiał do pracy habilitacyjnej. Udał się także do Strasburga, Londynu, Cambridge oraz Oksfordu. Po zakończeniu studiów wyższych i podróżowaniu po Europie Zachodniej powrócił do Pragi i zaczął pracować w Akademii Gimnazjalnej jako profesor.

Lata 1889–1991 znów spędza za granicą, by tym razem studiować w Paryżu. Podczas tych studiów zainteresował się dziejami francuskiego szkolnictwa wyższego, dziejami teorii pedagogicznych, które zostały wypracowane po rewolucji francuskiej. Wyniki swoich analiz i badań Drтина regularnie publikował na łamach czasopism. Pod wpływem studiów we Francji Drтина opublikował także dwie monografie: *O studiu filosofie ve Francii* (1893) oraz *Nástin vyššího školství a teorií pedagogických ve Francii od dobz revoluce* (1898), która stała się podstawą do nadania autorowi habilitacji z pedagogiki.

W 1891 roku na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze w wieku zaledwie 30 lat Drтина obronił pracę habilitacyjną z filozofii pt. *Trídění jeví duševních v řecké filozofii*. W 1897 broni kolejną dysertację habilitacyjną, tym razem z pedagogiki. W tym samym roku zaczyna pracę na Uniwersytecie Karola w Pradze jako docent i prowadzi wykłady z filozofii greckiej. W 1891 roku obejmuje po Lindnerze katedrę filozofii. W 1894 roku wydaje publikację pt. *Stoika Epikteta Rukověť mravních naučení*, która stanowiła jego naukowy wkład w antyczną etykę. Pozycja ta w jakiś sposób ukierunkowuje główne zainteresowania Drtiny ku moralności i religijności, jako elementom wpływającym na rozwój ludzkości. W następstwie swoich filozoficznych przemyśleń w 1898 roku publikuje *Myšlenková povaha středověku oraz Středověk a křesťanství* (najpierw w periodyku „Naše doba”²). Rok później drukiem ukazuje się kolejna praca filozoficzna, zatytułowana *Křesťanství, jeho vznik, ideová podstata a historický vývoj*. W 1899 roku zostaje kierownikiem seminariów pedagogicznych po Lindnerze. Rok później zakłada, wspólnie z Krejím i Čadą, „Czeską Myśl” („Česká mysl”). W 1899 roku zostaje mianowany profesorem filozofii.

W roku 1903 zostaje mianowany profesorem filozofii i pedagogiki. W tym samym roku złożono wniosek, by mianować Drtinę profesorem zwyczajnym. Powodem jego złożenia była doskonała znajomość przez Drtinę czeskiego oraz zagranicznego szkolnictwa niższego i wyższego. Miał doskonałą orientację w filozoficznej i pedagogicznej literaturze czeskiej oraz zachodniej. Podczas rozpatrywania wniosku o mianowanie Drtinę profesorem zwyczajnym uwzględniono także jego pracę jako redaktora naczelnego „Athenaeum”, czternastoletnią praktykę nauczy-

¹ L. Kratochvíl, *František Drtina*, Praha 1941, s. 7–19.

² W języku czeskim tylko pierwszy człon pełnej nazwy własnej pisze się z wielkiej litery. Reszta pisana jest z małej.

ciela gimnazjum oraz starania w promowaniu nowych nauczycieli akademickich. W czerwcu 1903 roku nominacja na profesora zwyczajnego została zatwierdzona. W roku szkolnym 1905–1906 zostaje dziekanem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. W 1906 roku współredaguje „Horyzonty Pedagogiczne” (Pedagogické rozhledy). Wraz z Masarykiem i Kaizlem był współredaktorem miesięcznika „Naše doba”. Wówczas publikuje wiele swoich prac pedagogicznych. Redaguje *Zbiór odczytów i rozpraw*. Założył „Bibliotekę Klasyków Pedagogiki” w tak zwanym Dziedzictwie Komeńskiego.

W 1907 roku Drtina opublikował tekst *Přírodní vědy a vzdělání humanitní*, na podstawie którego rozpoczął budowanie reformy czeskiego szkolnictwa średniego. Inne prace, które tworzą fundament filozofii wychowania, to: *Ideály výchovy* (1900), *Positivismus ve výchování* (1900), *Lockeovy zásady vychovatelské* (1905) oraz *Rousseau a rousseauism* (1912). Są to najważniejsze prace autora w zakresie filozofii wychowania. Podczas swojej kariery naukowej Drtina odchodził powoli od filozofii i skupiał się na problemach pedagogicznych.

W artykule *Lockeovy zásady vychovatelské* filozof poszukuje w myśli Locke’a fundamentu do budowania procesu wychowania. Uważa, że Locke przyczynił się do racjonalnego uzasadnienia pozytywizmu, który pojawił się wiele lat po śmierci angielskiego filozofa. Tekst świadczy o ogromnym filozoficznym odczytaniu Drtina, który, pamiętać należy, czytał dzieła filozoficzne w języku oryginalnym. W tekście tym autor odwołuje się do wielu filozofów i aby zrozumieć jego tekst, należy zapoznać się też z podstawami idei wspomnianych autorów. W pracy stwierdza jednoznacznie, że Locke zainspirował swoimi pracami Rousseau. Z idei Locke’a Drtina zaczerpnął inspirację do reformowania szkolnictwa czeskiego, stwierdzając, że edukacja powinna być oparta na doświadczeniu i analizie racjonalnej. Ważnym elementem kształcenia jest refleksja, która zrodzi się tylko w przypadku kontaktu z prawdziwym elementem rzeczywistości. Udowadnia zgodność między racjonalizmem a empiryzmem. Drtina jako zwolennik idei pozytywistycznej traktuje myśl Locke’a jako fundament do swoich rozważań o pozytywizmie. W tekście tym Drtina uważa, że istnieje możliwość trwałego ukształtowania człowieka, między innymi przez zmysły, proces doświadczenia i racjonalnego myślenia. Stawia także nauczycielom pewne określone wymagania, jeśli wzorem Locke’a chcą kształtować zachowanie i umysł swoich uczniów. Uważa, że każdy nauczyciel powinien mieć wykształcenie kierunkowe, wiadomości z zakresu dydaktyki i pedagogiki oraz szlachetną duszę, aby swoim złym zachowaniem nie demoralizował podopiecznych. Drtina uważa, że u nauczyciela musi wystąpić zgodność deklaracji z postępowaniem. Jeśli tak się nie stanie, nigdy nie będzie traktowany przez uczniów jak autorytet. Drtina nawiązuje także do wychowania fizycznego. Szkoła, według niego, to miejsce, w którym kształtuje się wolę, umysł oraz ciało. Dlatego wzorem Locke’a Drtina zachęca do ruchu oraz hartowania ciała. Wiele miejsca w tym artykule poświęcił wychowaniu moralnemu, ponieważ wychowanie to kształtuje duszę człowieka. Uczeń musi być jednostką w pełni ukształtowaną umysłowo, cieleśnie i duchowo, a to wszystko ma służyć życiu. Drtina nakreślił swoją refleksję o edukacji pod wpływem idei Locke’a, która w jego tekście jest bardzo rozbudowana; porusza jeszcze wiele innych elementów kształcenia szkolnego, jak choćby przedmioty, z którymi mają się zapo-

znać uczniowie. Ważnym przedmiotem jest język ojczysty. Drtina uważa, że nauki języków obcych nie można rozpocząć, dopóki uczeń nie opanuje dobrze rodzimego języka, wokół którego toczy się jego codzienne życie. Mówił to z punktu widzenia własnego doświadczenia. Znał język niemiecki, angielski i francuski. Czechy były pod przemożnym wpływem Austrii oraz Habsburgów od 1526 do 1918 roku, a więc niemiecki wypierał z życia Czechów ich język narodowy, stąd troska Drtiny o nauczanie w języku narodowym.

Filozofia Drtiny uprawiana była pod wpływem pozytywizmu i idei filozofii nauki. Filozofię rozumie jako wysiłek zjednoczonego świata. W swej filozofii zastanawiał się nad wyjaśnieniem pytań: jaki jest świat?, co to jest świat?, co jest przyczyną i celem istnienia człowieka? W swojej działalności filozoficznej zajmuje się pojęciami takimi, jak: poziom substancji, przestrzeń, czas, materia, dusza, siła, ruch. Największym problemem filozoficznym dla Drtiny był jednak człowiek: on i jego dusza, oraz próba zrozumienia człowieka przez jego bycie w świecie. Pytania filozoficzne implikowały pracę pedagogiczną. Podczas swojej pracy naukowej opublikował 134 artykuły oraz 79 monografii z zakresu pedagogiki, które do dzisiaj nie zostały przetłumaczone na język polski³. Jego pedagogika kształtowała się między innymi wtedy, gdy był sekretarzem Ministerstwa Szkolnictwa. Wiele prac poświęcił reformie szkolnictwa, którą należało przeprowadzić po odzyskaniu przez Czechosłowację niepodległości w 1918 roku. Przez współczesnych czeskich i słowackich pedagogów uważany jest za jednego z twórców szkolnictwa słowackiego i zjednoczenia ze szkolnictwem czeskim.

Życie Drtiny to nie tylko publikowanie książek i artykułów naukowych, prowadzenie zajęć, seminarium czy redagowanie czasopism. Ważny rozdział w jego życiu stanowi działalność polityczna. Związał się z Masarykiem i jego realistyczną wizją świata, co w późniejszych latach wpłynęło na jego polityczną działalność. Wraz z Masarykiem działał w Czeskiej Partii Ludowej, w której wypracował program dotyczący szkolnictwa i kultury. W latach 1907–1911 został posłem w parlamencie austriackim. W tych latach wygłosił 10 przemówień oraz zgłosił 25 interpelacji, nie wspominając o wielu petycjach, w które był gorliwie zaangażowany. Jak wskazuje Mieczysław W. Kozłowski, przez cztery lata Drtina wygłosił również 100 odczytów politycznych oraz 50 wykładów publicznych⁴. Był bardzo aktywnym posłem parlamentu wiedeńskiego. Podczas tej kadencji Drtina działał w sekcji szkolnictwa, opracowując reformę szkolnictwa austro-węgierskiego. W czasie trwania pierwszej wojny światowej został członkiem tak zwanej Mafii, czyli organizacji działającej przeciwko Cesarstwu Austro-Węgierskiemu. 14 listopada 1918 roku po uzyskaniu niepodległości przez Czechosłowację został posłem na sejm. 15 listopada 1918 roku został mianowany sekretarzem ministra szkolnictwa Gustawa Habrmana. W 1920

³ Wyjątek to *Idealy wychowania* oraz *Rozwój umysłowy ludów Europy* przetłumaczone na początku XX wieku. Czesław Erber w swojej monografii *Julia Kietlińska-Rudzka* (Kielce 1984) na stronie 25 dodaje także, że Kietlińska-Rudzka dokonała tłumaczenia jeszcze innego dzieła Drtiny *Uniwersytet przyszłości*. Jak do tej pory, mimo ofiarnej pomocy pracowników Biblioteki Narodowej w Warszawie, nie udało mi się znaleźć tego dzieła.

⁴ M.W. Kozłowski, *Współczesna myśl filozoficzna w Czechosłowacji*, „Kwartalnik Filozoficzny” 4 (1926), s. 448–476; 5 (1927), s. 447–459; 6 (1928), s. 48–68.

roku definitywnie odchodzi od polityki wyczerpany psychicznie i fizycznie. Był przybity niemożnością wprowadzenia zmian w systemie szkolnictwa. Uczestniczył w wielu światowych kongresach filozoficznych: w Paryżu (1900), Mediolanie (1906) oraz w Heidelbergu (1908). Zostaje przewodniczącym Czeskiego Muzeum Pedagogicznego im. Jana A. Komeńskiego w Pradze. Niestety przechodzi poważną operację i z tego powodu w latach 1923–1924 pozostaje na urlopie zdrowotnym. Po operacji uczoney nabawia się depresji, która wydatnie pogarsza jego stan zdrowia. Umiera 14 stycznia 1925 roku.

Filozofia wychowania Drtina jest osadzona w pozytywizmie. Jednak autor przez postrzeganie pozytywistyczne stara się tak zorganizować naukę oraz życie moralne człowieka, by odseparować go od metafizyki i budować jego egzystencję na fundamencie nauki, a jego religijne życie, jeśli już występuje, pozbawić pierwiastka mitycznego i nadać mu sens naukowy⁵. Drtina uważa, że wychowanie w duchu pozytywizmu nie przyniosłoby tak istotnych rezultatów, jakich spodziewał się Comte. Wątpi, czy pozytywistyczna teoria naukowa, dbająca przede wszystkim o racjonalne poznanie, może być ogólnym fundamentem wszechstronnego wychowania. Uważa, że metafizyka czy religia mogłyby być wykorzystane jako siła wywołująca oczekiwane zmiany w zachowaniu człowieka. Jednak pozytywizm Comte'a całkowicie wyłączył je z procesu wychowania⁶. W pewnym miejscu Drtina nawet stwierdza, że Comte stał się zakładnikiem religijnego humanizmu, ponieważ nie mógł oprzeć poznania człowieka jedynie na racjonalizmie, gdyż w egzystencji człowieka występują procesy, zjawiska, które mogą być wytłumaczone przez metafizykę czy religię. Wychowanie ma mieć charakter wszechstronny, więc nie można go ograniczać jedynie do rozumu. Zwłaszcza wychowanie małego dziecka nie może opierać się na sile racjonalizmu, ponieważ etap rozwoju tej istoty na to nie pozwala. Wychowanie na tym etapie opiera się — zdaniem Drtina — na metafizyce i religii⁷. Z tego właśnie powodu Drtina nie chce i nie może budować swojej teorii wychowania jedynie na pozytywizmie.

Należy zdać sobie sprawę z tego, że myśl filozoficzno-pedagogiczna czeskiego myśliciela powstawała w okresie trudnym odnośnie do świadomości narodowej Czechów. W owym czasie dorobek profesorów czeskich był bacznie analizowany przez cesarstwo habsburskie, a wszelkie dążenia niepodległościowe były niszczone w zarodku. Właśnie ta perspektywa historyczna, w której przyszło pracować Drtinie, mogła być dla niego ograniczeniem twórczości naukowej. Uniwersytet Karola, na którym pracował Drtina, został w roku 1882 podzielony na niemiecki i czeski, co w wydatny sposób mogło ograniczyć pracę naukową profesorów słowiańskich, do których zaliczał siebie profesor. Należy także zaznaczyć, że analizowanie dorobku Drtina, który jest niemały i w ogóle nieznany w Polsce, ma doprowadzić do opisu dorobku naukowego analizowanego z temporalnego punktu widzenia. Ponadto, w czeskiej pedagogice zaprzestano analizowania dorobku Drtina.

⁵ F. Drtina, *Reforma školství. Soubor statí. Spisy Františka Drtina*, Praha 1931, s. 516.

⁶ *Ibidem*, s. 526 i n.

⁷ *Ibidem*, s. 527.